

Makalenin Geliş Tarihi: 25.12.2018
Kabul Tarihi: 27.12.2018
Makalenin Türü: Araştırma-İnceleme

TARİHSEL SÜREÇTE ANKARA ANTLAŞMASI (12 EYLÜL 1963) VE TÜRK BASININA YANSIMASI

TREATY OF ANKARA (12 SEPTEMBER 1963) IN HISTORICAL PERIOD AND ITS REFLECTION IN TURKISH PRESS

Doç. Dr. İsmail EYYUPOĞLU*

ÖZ

Avrupa Ekonomik Topluluğunun 1958’de kurulmasından bir yıl sonra Türkiye, bu oluşuma üye olmak için girişimde bulundu. Ancak istenilen sonuç alınamadı. Bu tarihten 1963’e kadar geçen dört yıllık süreçte iki taraf arasında dokuz defa müzakere yapıldı. Sonuçta 12 Eylül 1963’te Ankara Antlaşması imzalandı. Böylece Türkiye-AET ilişkilerinde belirli seviyeye gelindi. Türk Basını bu konuya başından beri büyük ilgi gösterdi. Gazetelerde Ortak Pazar’a katılımın ülkeye sağlayacağı faydalar üzerinde duruldu. Antlaşma öncesi Türkiye’ye gelen heyetlerin resmi programları ayrıntılı olarak okurlarla paylaşıldı. İmza töreni sırasında yaşananlar da bir sonraki gün yayımlanan gazetelerin ana konusu olacaktı. Bununla birlikte gerek Türk ve gerekse yabancı heyetlere mensup yetkililerin görüşlerine de yer verildi.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Ekonomik Topluluğu, AET, Ankara Antlaşması, Basın.

ABSTRACT

One year later then the establishment of the European Economic Community in 1958, Turkey attempted to become a member of this community. But, the desired result could not be obtained. During the four-year period from 1958 to 1963, there were nine negotiations between the sides. As a result, the Ankara Agreement was signed on 12 September 1963. Thus, a certain level has been reached in Turkey-EEC relations. The

*Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi; eyupoglu@atauni.edu.tr

Turkish press showed great interest from the beginning. On the newspapers, the benefits of participation to the Common Market were discussed. The official program of the delegation came to Turkey before the Treaty was shared with the readers in detail. What happened during the signing ceremony was also the main subject of the newspapers. At the same time, the opinions of officials from both Turkish and foreign delegations were included.

Keywords: European Economic Community, EEC, Treaty of Ankara, Press

GİRİŞ

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte; serbest ticaretin geliştirilmesi, ekonomik işbirliğinin artırılması ve uluslararası ekonomik ilişkilerin iyileştirilmesi için birçok örgüt oluşturuldu. Bunlardan birisi 1947'de imzalanan “*Uluslararası Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Antlaşması*” (GATT) idi¹. Yirmi üç ülke arasında kurulan GATT'ın amacı; gümrük geçişlerini serbestleştirmek ve taşınacak mal miktarı kısıtlamalarını kaldırarak uluslararası mal taşımacılığını genişletmekti. Bu örgüt daha sonra birçok yeni ülkenin de katılımıyla Avrupa'da uluslararası bir kuruluş niteliği kazanacaktı².

Yukarıda ifade edilen iki amacı bölgesel bazda gerçekleştirmek için kurulmuş örgütler de vardı. Böylesine bir yapılanmayı oluşturma fikri İngiltere Başbakanı Winston Churchill tarafından ileri sürüldü. Uluslararası sorunların çözümü için Birleşmiş Milletlere bir alternatif olacağı görüşünde idi³. Bu tarz yapılanmalardan birisi; 1958'de kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) idi⁴. Bir diğeri ise 1960'da

¹ 22 Ağustos 1947'de “*Uluslararası Ticaret Odası*” adıyla bir ön sözleşme hazırlanmış ve 30 Ekim 1947'de ise kısa adıyla GATT imzalanmış ve 10 Ocak 1948'de de işlevsellik kazanmıştır. Türkiye bu antlaşmaya 1953'te dâhil olacaktı. Adı geçen antlaşma 1995'te Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulmasına kadar uluslararası ticareti düzenleyen yegâne çok taraflı bağit olma özelliğine sahipti. Antlaşmanın amacı ticaretin önündeki engelleri mümkün olduğunca kaldırmaktı. Bu sayede II. Dünya Savaşı'nın bitişinden sonraki süreçte dünya ticareti on beş kat artacaktı. (Mehmet Hasgüler-Mehmet B. Uludağ, **Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler**, İstanbul, 2018, s.188)

² Gülten Kazgan, **100 Soruda Ortak Pazar ve Türkiye**, İstanbul, 1970, s.5-7.

³ **Avrupa Konseyi**, (Hazırlayan: Avrupa Konseyi Basın ve Enformasyon Müdürlüğü), Strazburg, 1986, s.7.

⁴ Avrupa'da nüfusça az ancak gelişmişlik bakımından ileri seviyede olan ülkeleri, Avrupa devletlerinin her alanda birlikteliği için çaba göstermekteydi. Bunlar hem ekonomik hem de siyasi istikrar açısından Avrupa'da birlik içinde yaşama isteğinde bulunmakta idi. Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'dan oluşan bu ülkeler topluluğu 1950'den itibaren bir araya gelerek “*Benelux*” adı verilen bir gümrük birliği oluşturdu. Bu birliktelik AET'nin de kuruluş amacına uygundu. Adı geçen ülkeler AET içinde de yer aldı. (İbrahim S. Canbolat, “*Avrupa Birliği ve Türkiye*”, **Türk Dış Politikası**, (Editör: İdris Bal), Ankara, 2004, s.190); G. Kazgan, **100 Soruda Ortak Pazar ve Türkiye**, s.7; Oral Sander, **Siyasi Tarih**, Birinci Dünya Savaşı'nın Sonundan 1980'e Kadar, Ankara, 1989, s.273-278); İsmail Eyyupoğlu, “*Yunanistan'ın Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'na Kabulü Ve Türkiye'nin Reddinin Basındaki Yansımaları (1959-1961)*”, **Atatürk Dergisi**, VI, S.2, (Aralık-2017), s.21.

İngiltere'nin önderliğinde oluşturulan; İsveç, Norveç, Danimarka, İsviçre, Avusturya ve Portekiz'in de katıldığı Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) idi⁵.

AET, ekonomik ve parasal işbirliğinin oluşturulması amacıyla şu devletler tarafından kurulmuştu: Batı Almanya, İtalya, Fransa, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg. Örgütün kuruluşunu sağlayan antlaşma Roma Antlaşması⁶ idi. Bu antlaşmaya göre kurucu ülkeler dışında herhangi bir Avrupa ülkesi de topluluğa katılmak için başvuruda edebilecekti. Topluluğun bunun için bazı şartları vardı. AET'nin istediği ilkeleri yerine getirebilen her Avrupa devleti kurucu üyelerin isteği üzerine, topluluğa üye edilebilirdi. Bu altı devlet dışında, Türkiye ve Yunanistan da “*ortak üye*” statüsüyle AET'ye katılmışlardı⁷.

1 Ocak 1958'de topluluğu oluşturan Roma Antlaşması imzalandıktan bir yıl sonra Demokrat Parti (DP) Hükümeti de Mustafa Kemal Atatürk'ün kalkınma ve çağdaşlaşma hedeflerini kendine örnek alarak harekete geçti⁸. Bu doğrultuda 1959'da

⁵ Avrupa'nın merkezinde bulunan devletlerin AET olarak çok yönlü bir ekonomik birlikteliğe doğru gitmeleri, bazı Avrupa devletlerinde rekabet endişesine sebep oluyordu. Bu devletler kendi aralarında ticareti serbestleştirerek ekonomilerinin pazar sorununu bir ölçüde aşmak istediler. Bu doğrultuda 4 Ocak 1960'ta İsveç'in başkenti Stockholm'de dönemin AET'siyle rekabet edebilecek bir örgüt kurmak için İngiltere'nin öncülüğünde bir araya geldiler ve Stockholm Sözleşmesi'yle bu örgütü kurdular. Amaç, üyeler arasında bir serbest ticaret birliği oluşturmaktı. Bu sözleşmeyi imzalayanlar; Avusturya, Danimarka, Finlandiya, İngiltere, İsveç, İsviçre İzlanda, Norveç ve Portekiz idi. (M. Hasgüler-M. B. Uludağ, **Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler**, s.418); EFTA'nın günümüzde dört üyesi bulunmaktadır. Bunlar; Norveç, İsviçre, İzlanda ve Liechtenstein'dir. (<http://www.efta.int/about-efta/the-efta-states> Erişim Tarihi: 11.10.2018)

⁶ 25 Mart 1957'de “*Batı Avrupa'nın altıları*” olarak bilinen; Almanya, Fransa, İtalya ve Benelüks ülkeleri olan Belçika, Hollanda, Lüksemburg arasında imzalanan ve AET'yi oluşturan antlaşmadır. (Murat Metinsoy-Mustafa Eroğlu, **Değişen Dünya ve Türkiye'nin Dış Politika Gündemi**, İstanbul, 2003, s.109-110)

⁷ G. Kazgan, **100 Soruda Ortak Pazar ve Türkiye**, s.45.

⁸ Mustafa Kemal Paşa'nın çağdaşlaşma ve batılılaşma ile ilgili olarak Fransız Muhabiri Maurice Pernot'a 29 Ekim 1923'te verdiği demeç oldukça dikkat çekicidir: “*Türklerin asırlardan beri takip ettiği hareket devamlı bir istikameti korudu. Biz daima doğudan batıya doğru yürüdük. Eğer bu son senelerde yolumuzu değiştirdik ise itiraf etmelisiniz ki bu bizim hatamız değildir. Bizi siz mecbur ettiniz. Bu değişiklik gelip geçici ve istemeksizin oldu. Takdir etmelisiniz ki, doğuda ikametgâh seçimine mecbur olduğumuz için, ırkımızın beşiği ile alakadar olması nedeniyle mümkün olduğu kadar yakın batıda bir ikametgâh seçtik. Fakat vücutlarımız doğuda ise fikirlerimiz Batı'ya doğru yönelik kalmıştır. Memleketimizi çağdaşlaştırmak istiyoruz. Bütün çalışmalarımız Türkiye'de çağdaş, dolayısıyla batılı bir hükümet meydana getirmektir. Medeniyete girmek arzu edip de, batıya yönelmemiş millet hangisidir?*” (Daniel Dumoulin, **Atatürk'ten Düşünceler**, Ankara, 2000, s.12); Çağdaşlaşma ve Batılılaşma kavramlarının neyi çağrıştırdığı konusu ilerleyen süreçte akademik çevrelerde de gündemi meşgul edecekti. Atatürk'ün konuyu kendi özeli içerisinde ele aldığı ve bağımsızlığı ön planda tuttuğuna değinilecekti. Özellikle Avrupa Birliği üyeliği tartışmalarının zirve yaptığı 2000'li yıllarda yapılan akademik çalışmalarda da bu konu ağırlıklı olarak işlenecekti. (M. Murat Hatipoğlu, “*Avrupa Birliği Üyeliği Atatürk'ün Gösterdiği Çağdaş Uygarlığın Yolu mu?*”, **Avrupa Birliği: Çağdaş Uygarlığın Yolu mu, Ulusal Egemenliğin Sonu mu? 8-9 Kasım 2004**, (Editör: Mustafa Yılmaz, Yonca Anzerlioğlu, Yasemin Doğaner), Ankara, 2005, s.65.; Adnan Sofuoğlu, “*Avrupa Birliği: Bağımsızlık ve Egemenlik*”, **Avrupa Birliği: Çağdaş Uygarlığın Yolu mu, Ulusal Egemenliğin Sonu mu? 8-9 Kasım 2004**, (Editör: Mustafa Yılmaz, Yonca Anzerlioğlu, Yasemin Doğaner), Ankara, 2005, s.74-80); Temuçin Faik Ertan, “*Avrupa Birliği Üyeliği Atatürk'ün Kurduğu Ulus-Devlet'in Sonu mu?*”, **Avrupa Birliği: Çağdaş Uygarlığın Yolu mu, Ulusal Egemenliğin Sonu mu? 8-9 Kasım 2004**, (Editör: Mustafa Yılmaz, Yonca Anzerlioğlu, Yasemin

AET ile bir ortaklık kurmak için girişimde bulundu⁹. Ancak bu müracaat olumlu bir sonuç vermedi. 1959-1963 yılları arasında yapılan görüşme adedi dokuz idi. Dört yıl süren müzakerelerin sonunda 12 Eylül 1963'te “Ankara Antlaşması” olarak adlandırılan bir ortaklık antlaşması imzalandı¹⁰.

Türkiye ile AET arasında oldukça uzun bir zaman dilimini kapsayan bu süreç ve sonunda imzalanan Ankara Antlaşması Türk basınında da geniş yer edindi. Ankara Antlaşması'na giden süreçte Türkiye-AET arasında yaşanan ilişkilerin basınındaki yansımaları konumuzun özünü teşkil edecektir.

A- ANKARA ANTLAŞMASI'NA GİDEN SÜREÇTE BASINA YANSIYANLAR (1961-1963)

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nden sonra AET ile ilişkiler kesintiye uğramıştı¹¹. Buna rağmen gazetelerde Ortak Pazar'a girilmesinin gerekliliğini içeren yazılar yayınlanmaktaydı. “Ulus” gazetesinin 2 Ağustos 1961'deki nüshasında Ayçetin Turgut tarafından “Müşterek Pazara Mutlaka Gireceğiz” başlıklı bir makale yayımlandı. Burada Maliye Bakanı Kemal Kurdaş'ın¹² Ortak Pazar hakkındaki görüşlerine yer verilmekteydi. Maliye Bakanlığı'nda 1 Ağustos'ta yapılan Ortak Pazar'la ilgili toplantıda Kemal Kurdaş amaçlarının Türkiye'yi Ortak Pazar'a sokmak olduğunu şu cümlelerle ifade etmekteydi: “Arkadaşım Müşterek Pazar'a mutlaka katılacağız. Gayemiz Türkiye'ye en fazla menfaat sağlayacak bir şekilde Müşterek

Doğaner), Ankara, 2005, s.230-236); Konuyla ilgili olarak Türk Devrimi'nin Türk toplumu ve Türk Devleti üzerindeki etkileri ile bunun AB üyeliği üzerindeki yansıması açısından kapsamlı bir değerlendirme yapılmadan üyelik kararının belirginleşmesi konusunda aceleci davranılmamasını tavsiye eden uzmanlar da bulunmaktadır. Onlara göre “AB üyeliğinin getireceklerinin götüreceklarinin Atatürkçü yapımızla bağdaşmaması; kültürümüzde, kamusal düzenimizde, güvenliğimizde derin yaralar” açabilirdi. Kimlik problemi yaşanabilirdi. Avrupa ile bütünleşme olursa, “kendi ülkemizde bir üst kimliğin egemenliğinde bir alt kimlikle yaşayacaktık. Atatürkçü düşüncenin ölçütlerinin yerini Kopenhag ölçütleri, Türk Devrim ilkelerinin yerini Kapitalist ve Emperyalist dünya ilkeleri alacaktı”. (Suat İlhan, **Avrupa Birliği Üyeliği Atatürkçülüğün Sonudur**, Ankara, 2002, s.11-12)

⁹ Erol Manisalı, **Türkiye-Avrupa İlişkilerinde “Sessiz Darbe”**, İstanbul, 2003, s.75.

¹⁰ İleride de ifade edileceği üzere 1 Aralık 1964'te yürürlüğe giren bu antlaşma; otuz üç madde, on bir geçici protokol, dokuz mali protokol, son senet ve işgücü konusunda taraflar arasında verilen mektuplardan oluşmaktaydı. Bu antlaşma ile Türkiye için topluluğa üye olarak katılabilme imkânı elde ediliyordu. Antlaşmanın herhangi bir fesih hükmü yoktu. Bu nedenle antlaşma, taraflardan biri aksi tutum sergilemediği sürece amaçları gerçekleştirilene kadar yürürlükte kalacaktı. (E. Manisalı, **Türkiye-Avrupa İlişkilerinde “Sessiz Darbe”**, s.75)

¹¹ https://www.ab.gov.tr/siteimages/2017_08/kronoloji.pdf Erişim Tarihi: 11.11.2018

¹² Mustafa Kemal Kurdaş, 1920'de Bursa'da doğdu. İktisat Profesörü, 1943'te Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun oldu. İyi derecede İngilizce bilmekteydi. Yaptığı görevler şunlardır: Maliye Müfettiş Yardımcılığı (1944-1947), Maliye Müfettişliği (1947-1953), Hazine Genel Müdür Yardımcılığı (1953-1956), Maliye Bakanı (20.12.1960-20.11.1961), Kurucu Meclis Bakanlar Kurulu Üyeliği (1961), ODTÜ Rektörlüğü (1961-1969). 1950'de Ayfer Oyal ile evlendi. 1951'de İngiltere'ye giderek maliye alanında araştırma ve incelemelerde bulundu. Üç çocuk babası olan Kemal Kurdaş 19 Nisan 2011'de öldü. (1920'den 2017'ye Maliye Bakanlığı Albümü, Ankara, 2017, s.49)

Pazar'a girmektir". Kemal Kurdaş Ortak Pazar üyesi devletlerle Türkiye arasındaki ilişkilere de değinerek; *"Türkiye'nin Müşterek Pazar'a girmesinde karşılıklı faydalar vardır ve bu faydalar çok yönlüdür. Müşterek Pazar üyeleriyle 15 Eylül'de bir toplantı yapacağız. Bu toplantıya en iyi şartlarla ve hazırlıklı olarak katılabilmek için sık sık toplantılar yapıyoruz"*¹³ diyecekti.

"Milliyet" gazetesinin 9 Şubat 1962 tarihli nüshasında Sedat Ağralı'nın kaleme aldığı *"Ortak Pazar'a Yunanistan gibi girmek istiyoruz"* başlıklı yazıda ise şu değerlendirmede bulunulmaktaydı: *"Müşterek Pazar'a Yunanistan ile aynı şartlarla kabulümüz hususunda tetkikler yapılmaktadır. Antlaşmaya varıldığı takdirde Müşterek Pazar'a üye devletler yıllık ihracatının %40'ını teşkil eden tütün ve kuru üzümümüzü 1 Ocak 1957 gümrük resimlerini esas almak suretiyle %50'lik bir indirimle ithal edeceklerdir"*. Ayrıca Türkiye'nin Ortak Pazar'a girmesiyle ilgili yapılan çalışmalarda üzerinde durulan iki önemli konunun olduğuna dikkat çekti. Birincisi yerli sanayiye korumak için Türkiye'de üretilen malların ithalinde uygulanan gümrük indiriminin % 5 oranında ve otuz ayda bir yapılması gerektiği idi. Bu uygulamaya geçiş süreci yirmi iki yıl olarak kabul edilmeliydi. İkincisi ise Ortak Pazar'a üye devletlerin Türkiye'den ithal edecekleri mallar ile ilgiliydi. Buna göre antlaşmanın imzalandığı tarihten itibaren her on sekiz ayda bir % 10'dan az olmamak üzere gümrük vergisi indirimi yapılmalıydı. On iki ayda bir yapılması planlanan bu uygulamayla ilgili *"intikal devri"* ise on iki yıldır¹⁴.

Konuyla ilgili olarak Milliyet gazetesinin 30 Nisan 1962 tarihli nüshasında geçiş süreci hakkında açıklamalı bir haber yer almaktaydı: *"Müşterek Pazar için intikal devri zaruri"* adlı bu yazıda 29 Nisan'da Ortak Pazar ve sendikalar hakkında yapılan seminerde konuşan dönemin Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'in¹⁵ görüşlerine atıfta bulunulmaktaydı. Bülent Ecevit'e göre Ortak Pazar'a girmek batı dünyasında eşit haklara sahip olup olmamakla ilgiliydi. O, konu ile ilgili olarak, *"Bizim için ortak pazara girip girmemek bir iktisadi tercih meselesi olduğu kadar hatta onun da üstünde Batı dünyasının eşit haklara sahip bir üyesi olarak kalıp kalmamak meselesidir"*

¹³ **Ulus**, 2 Ağustos 1961.

¹⁴ **Milliyet**, 9 Şubat 1962.

¹⁵ 28 Mayıs 1925'te İstanbul'da doğdu. Baba adı Mehmet Fahrettin, anne adı Fatma Nazlı'dır. Robert Koleji mezunudur. İyi derecede İngilizce bilmekteydi. Gazeteci, şair, yazar ve siyasetçi olan Bülent Ecevit'in yaptığı görevlerden bazıları şunlardı: Pazar Postası dergileri Yazarı, Londra Basın Ateşliği Mütercimi ve Memuru, "Ulus" gazetesi Yazı İşleri Müdürü, Türk Dil Kurumu Yönetim Kurulu Üyesi, İdari Bilimler Derneği Yönetim Kurulu Üyesi, Milletlerarası Sanat Tenkitçileri Cemiyeti ve Ankara Gazeteciler Cemiyeti Üyesi, XI. ve XII. Dönem CHP Ankara Dönem Ankara Milletvekili, Kurucu Meclis Cumhuriyet Halk Partisi Temsilcisi (06.01.1961-15.10.1961), Avrupa Konseyi Üyesi, 26. 27. ve 28. Hükümet Çalışma Bakanı. Evliydi. 5 Kasım 2006'da öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html Erişim Tarihi: 11.11.2018)

demektedir. Seminere katılanlar arasında Ortak Pazar ülkeleri Sendika Temsilcisi Belçikalı Sendikacı H. G. Bulper de konuyla ilgili olarak şu yorumda bulunacaktı: “*Türkiye bugünkü imkânlarıyla Müşterek Pazar’a girerse iktisaden yok olur. Onun için Türkiye'nin bir intikal devresine ihtiyacı vardır*”. Ayrıca Türkiye'nin önce sanayinin geliştirilmesi ve daha sonra Ortak Pazar’a girmesinin uygun olacağını ifade etti. Toplantıda hazır bulunanlar arasında Prof. Dr. Besim Üstünel¹⁶ de vardı. Kendisi Türkiye'nin Ortak Pazar’a girmesi durumunda tekstil sanayinin gelişeceğini belirtti. Ona göre bu sektör için gerekli olan hammadde Türkiye’de mevcuttu. Bunun dışındaki konularda büyük eksikliklerin olduğu ve sektörün geliştirilmemesi halinde Türk sanayisinin tasfiye olacağını vurguladı. Üstünel’in üzerinde durduğu diğer bir konu ise Yunanistan gibi Türkiye’nin de bir geçiş sürecine ihtiyacı olduğu idi¹⁷.

“*Cumhuriyet*” gazetesinin 12 Eylül 1963’deki nüshasında ise yazdığı makale ile Feridun Cemal Erkin¹⁸ konuya başka bir açıdan bakmaktaydı. Makalenin başlığı “*Müşterek Pazar’ın Ruhu ve Felsefesi*” idi. Ortak Pazar konusunun belli bir tarihi geçmişinin olduğunu belirtmekteydi. Ayrıca bunun Avrupalı devletler için geçici ve askeri bir özellik taşıdığını da şöyle ifade etmekteydi: “*Devletler hukuku, harbi, milletlerarası münasebetlerde başvurulması meşru bir çare olarak kabul ettiği müddetçe siyasi tarihinin kaydedildiği yegâne birleşme hareketi, askeri gayelerle devletlerin geçici müddetler için akdettikleri ittifaklardır. Bunların dahi diplomatik hayatın mutad tezahürlerinden telakki edilmeye başlanması Napolyon harpleri ile yaşıttır*”. Feridun Cemal Erkin, Avrupa Ekonomik Topluluğu fikrinin oluşma sebeplerini II. Dünya Savaşı’na dayandırıldığı bilgisini de vurgulamaktaydı. Ona göre

¹⁶ 1927’de Gaziantep’te doğdu. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi ve Londra Üniversitesi İktisat Fakültesi mezunudur. Yaptığı görevler şunlardı: İstanbul Teknik Üniversitesi Asistanlığı (1947-1954); İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde Doçent (1954-1961); Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde Profesör (1961-1975); Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı İktisadi Planlama Dairesi Başkanı (1962-1965); Cumhuriyet Senatosu İstanbul Üyeliği (12 Ekim 1975-3 Eylül 1980); Maliye Bakanı (1977). İyi derecede İngilizce ve Fransızca bilmekteydi. 2 Haziran 2015’te İstanbul’da öldü. (1920’den 2017’ye Maliye Bakanlığı Albümü, s.61)

¹⁷ *Milliyet*, 30 Nisan 1962.

¹⁸ 1899’da İstanbul’da doğdu. Baba adı Mehmet Çınar, anne adı Rukiye Nesibe’dir. 1920’de Galatasaray Lisesi’nden ve 1925’te Paris Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden mezun oldu. İyi derecede Fransızca, İngilizce ve Almanca az düzeyde de İspanyolca bilmekteydi. Yaptığı görevler şunlardı: Düyun-ı Umumiye İdaresi Muhasebe Memurluğu (1920), Muhtelit Mübadele Komisyonu Türk Delegasyonu Başkâtipliği (1926), Londra Büyükelçiliği Başkâtipliği (1928), Berlin Büyükelçiliği Müsteşarı ve Maslahatgüzarı, Beyrut ve Berlin Başkonsoloslukları (1938), Dışişleri Bakanlığı Ticaret, İktisat ve Siyasi Daireler Umum Müdürlüğü, Umumi Katip Siyasi Müşavirliği, Umumi Katipliği (1945), Roma (1947), Washington (1948), Madrid (1955), Paris (1957), Yüksek Müşavir ve Londra Büyükelçisi (1960), Birleşmiş Milletler San Francisco Konferansı Başdelegesi, Ereğli Demir Çelik Fabrikaları İdare Kurulu Üyesi, XIII. Dönem Ordu Milletvekili, 26., 27. ve 28. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Dışişleri Bakanı. Besteci Ulvi Cemal Erkin’in kardeşidir. 21 Haziran 1980’de öldü. (http://www.mfa.gov.tr/sayin-feridun-cemal-erkin_in-ozgecmisi.tr.mfa Erişim Tarihi: 11.11.2018)

savaşın “yıkıcı etkisi” sadece mağlup devletler için geçerli değildi. Aynı zamanda galip devletler de bundan etkilenmişti¹⁹.

Feridun Cemal Erkin yazısında “birleşmiş bir Avrupa fikrinin ilk müdafileri” olarak adlandırdığı liderlerle ilgili şu değerlendirmede bulunmaktaydı: “Bu zaruretin en şiddetli şekilde kendisini gösterdiği yer şüphesiz harpten en ağır kayıplarla çıkmış bulunan Batı Avrupa olmuş ve tarihte isimleri daima hürmet ve takdirle anılacak iki büyük devlet adamı Sir Winston Churchill ile birkaç gün evvel kendisini kaybetmiş bulunmanın acısını içimizde hissettiğimiz M. Robert Schumann²⁰ birleşmiş bir Avrupa fikrinin ilk müdafileri olarak ileri atılmışlardı”. Ayrıca birleşmiş Avrupa fikrinin kısa sürede ve zor süreçlerden geçilerek oluşturulduğunu belirtmekteydi. O, bu fikrin gerçekleşmesinde Ortak Pazar’ı; gelinen son aşama olarak değerlendirmekteydi. Ortak Pazar’ın sadece bir “gümrük birliği” ve “ekonomik bir topluluk” olarak ele alınmaması gerektiğini belirtmekteydi²¹.

Bu oluşumun yüzyıllardır savaş halinde bulunan ve sonunda ortak düşünebilmeyi başaran devletlerin birlikteliğinin bir sonucu olduğunu ise Feridun Cemal Erkin şöyle ifade etmekteydi: “Müşterek Pazar her şeyden evvel müşterek bir zihniyettir. Asırlar boyu karşı karşıya gelmiş zihniyetlerin aynı istikamette yan yana gelmesiyle vücut bulmuş bir müşterek zihniyet. Müşterek Pazar karşılıklı tavizler ile karşılıklı menfaatler kazanılmasını sağlayan bir tertip değil, müşterek fedakârlıklarla müşterek bir refahın teminini hedef alan bir oluşumdur”. Ona göre Ortak Pazar, “bencillik”, “muhafazakârlık” ve “kıskançlık” barındırmamaktaydı. Buna karşı

¹⁹ Cumhuriyet, 12 Eylül 1963.

²⁰ Fransız politikacı M. Robert Schumann, 29 Haziran 1886’da Lüksemburg’da doğdu. Babası Jean-Pierre Schuman, annesi Eugenie Duren idi. Ortaöğretimini Lüksemburg-Athene’de tamamladı. 1904-1910 yılları arasında Berlin, Münih, Bonn ve Strazburg Üniversitelerinde Hukuk okudu. 1912’de kendi hukuk bürosunu açtı. 1914’te Alman Ordusu’nda Yedek Subay oldu. 1919’da yapılan seçimlerde Milletvekili seçildi ve Strazburg’daki Alsace Lorraine Danışma Konseyi’ne atandı. 1924’te yapılan seçimlerde tekrar Milletvekili oldu. Yaptığı görevlerden bazıları şunlardır: Finans Komisyonu Üyeliği (1929, 1945-1946), Komisyon Sekreteri (1932-1936), Maliye Bakanlığı (1947), Başbakan (1947-1948), Avrupa Parlamentosu Başkanı (1958-1962), Fransa Dışişleri Bakanı. Jean Monnet ile birlikte M. R. Schumann Avrupa Birliği fikrinin öncülerinden biridir. (<https://www.robert-schuman.eu/en/robert-schuman-s-life-history> Erişim Tarihi: 11.10.2018)

²¹ Cumhuriyet, 12 Eylül 1963.; Feridun Cemal Erkin anılarında AET’nin kuruluşunu şöyle ifade etmekteydi: “Fransız-İtalyan Gümrük Birliği müzakereleri Eylül-Aralık 1947 aylarında cereyan etmişti. Antlaşma Mart 1948’de imzalanmıştır. Temmuz 1948’de, Avrupa Birliği’nin hararetli taraftarı olan Robert Schumann’ın Fransa Dışişleri Bakanlığı’na getirilmesini, Sforza, Avrupa Birliği projesinin ilk müjdesi saydı. Ne yazık ki, arada Fransız sanayicileri, Hükümeti, imzalanmış olan Gümrük Antlaşması’nu onaylamaya zorladılar. Bu safhalar Roma’dan ayrılıp Washington’a tayinim zamanına rastladığı için, konu üzerinde burada ayrıntılara girmeye imkân görülmemiştir. Şurasını üzüntü ile belirtelim ki, İtalyanların Marshall Planı’ndan ilham alan Avrupa Ekonomik İşbirliğini, Avrupa Birliği’ne nive teşkil ettirme gayretleri olumlu neticeye varamamıştır”. (Feridun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl Anılar-Yorumlar**, I, Ankara, 1987, s.238)

“yardımsever” ve “devrimci” bir kuruluştı. Bu özellikleri Ortak Pazar’ın kısa sürede başarılı olmasını sağlamaktaydı²².

Ortak Pazar için varılacak son hedef ise “Birleşmiş bir Avrupa” idi. Feridun Cemal Erkin makalesinin sonunda Türkiye’nin Ortak Pazar oluşumuna destek verdiğini şu cümlelerle ifade etmekteydi: “Milletlerin sulh ve refah içinde yaşamasını milli politika olarak kabul eden Türkiye’nin bu aynı gayeye müteveccih topluluğun muvaffakiyetini candan temenni etmesi ve o topluluğa bizzat katılmak istemesi kadar tabii bir husus tasavvur edilemez”²³.

B- ANKARA ANTLAŞMASI’NIN İMZALANMASI VE BASINDAKİ DEĞERLENDİRMELER (12 EYLÜL 1963)

Türkiye ile Ortak Pazar ilişkilerinin kamuoyunda sıkça tartışıldığı bu günlerde 27. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti görevdeydi. Başbakan İsmet İnönü idi ve IX. İnönü Hükümeti olarak da adlandırılmaktaydı²⁴.

Hükümet Programında Avrupa ile mevcut ilişkilerin durumu ve bundan sonraki süreci şöyle ifade edilmişti: “Avrupa entegrasyon hareketlerinin, özellikle ekonomik alandakilerin gelişmesinde en önemli rolü ifa eden Avrupa İktisadi Camiasının üye adedinin çoğalması sonucunu verecek teşebbüsler gittikçe kesafet peyda etmektedir. Bu camia çerçevesinde yürütülmekte olan siyasi entegrasyonla ilgili temaslar da artmakta ve her iki amaçla en yüksek seviyede görüşmeler yapılmaktadır. Biz, Avrupa İktisadi Camiası (Müşterek Pazar) memleketleri ile Türkiye’nin iktisadi gerçeklerini ve Batı âlemi ile kader birliğini göz önünde tutan bir ortaklık anlaşması akdini lüzumlu saymaktayız. Avrupa İktisadi Camiasına ortak üye olarak katılmak üzere tarafımızdan yapılmış olan teşebbüsler neticesinde Müşterek Pazar Konseyi memleketimizle bu konuda müzakerelere girmeyi kabul etmiştir. Halen Camia ile aramızda müzakereler cereyan etmektedir. Müzakerelerin, ümit ettiğimiz gibi tarafların menfaatlerini telif edecek bir anlaşma ile sonuçlanmasını temenni etmekteyiz. Kurulduğu günden beri içinde bulunduğumuz Avrupa Konseyinin çalışmalarına yakın bir ilgi ile katılmaktayız”²⁵.

²² Cumhuriyet, 12 Eylül 1963.

²³ Cumhuriyet, 12 Eylül 1963.

²⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler, (Hazırlayan: Mükremin Kocataşkın), Ankara 1998, s.241.

²⁵ Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (20 Kasım 1961- 27 Ekim 1965), III, (Hazırlayan: İrfan Neziroğlu-Tuncer Yılmaz), Ankara, 2013, s.1485.

Hükümet Programı anlaşılacağı üzere Avrupa Ortak Pazarı'nı önemsemekte ve başlamış olan ilişkileri daha da geliştirmeyi hedeflemekteydi. Bu Hükümet Programı'nda bir kader birlikteliği olarak değerlendirilmekteydi. İşte Ankara Antlaşması da bu sürecin önemli bir safhasıydı.

Ankara Antlaşması'nın imzalandığı 12 Eylül 1963'de yayımlanan gazeteler antlaşmanın içeriğinden de bahsetmekteydi. Hatta bazıları Dışişleri Bakanlığı'ndan edindikleri imza programını da okurları ile paylaşmaktaydı. “Cumhuriyet” gazetesinin 12 Eylül 1963'deki nüshasında Türkiye ve AET arasında imzalanacak olan antlaşmanın ana hatları hakkında da bilgi verilmekteydi. Antlaşma otuz üç madde, iki protokol ve beş bildiriden oluşmaktaydı²⁶. Bunun “Türkiye'yi ve Türk halkını Avrupa'nın eşliğine” götüreceğine inanılmaktaydı. Toplamda otuz dokuz maddeden oluşan bu antlaşmanın ana hatlarından gazetede bahsedilmekteydi. Antlaşmanın amacı, ikinci maddede şöyle belirtiliyordu: “Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının çalıştırılma seviyesinin²⁷ ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümüyle göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir”²⁸. Bu amaçlar üç dönemde gerçekleştirilecekti: “Hazırlık”, “Geçiş” ve “Son Dönem”²⁹.

Antlaşmanın üçüncü maddesinde “Hazırlık Dönemi” ile ilgili olarak “Bu dönemde Türkiye geçiş ve son dönem boyunca kendisine düşecek hükümleri üstlenebilmek için topluluğun yardımı ile ekonomisini güçlendirir”³⁰ ifadesine yer verilmişti. Bu dönemde AET'nin Türkiye'ye yardımı ve Türkiye'nin yapacaklarını şöyle özetlemek mümkündü: AET'den Türkiye'ye proje kredisi niteliğinde olan yılda 35.000.000 dolarlık kredi desteği, Türkiye'nin tütün, kuru üzüm, incir ve fındık gibi dört belli başlı ürününe AET üyelerinin alması için uygulanan indirimli gümrük vergisi,

²⁶ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945-1990)**, II, Ankara, 1991, s.661-682.; E. Manisalı, **Türkiye-Avrupa İlişkilerinde “Sessiz Darbe”**, s.75

²⁷ Danimarka, İsveç, Fransa, Avusturya vb. ülkeler, II. Dünya Savaşı sonunda büyüme ve gelişme gösterince endüstriyel alanda “güçlerine güç katmak” için ucuz işgücü bulma çabası içine girdi. Bunun sonucu olarak da Türkiye, Yugoslavya, İspanya, Yunanistan, Fas, Cezayir ve Mısır gibi ülkelere işçi talebinde bulunuldu. “İnsan gücünü yeterince değerlendiremeyen, onu işsiz güçsüz bırakıp başkalarına muhtaç eden yeterince gelişmemiş olan ülkelerde” olumlu karşılanmıştı. 1960'tan itibaren bu ülkelerdeki vasıflı ve vasıfsız işçiler adı yukarıda ifade edilen ülkelere çalışmaya gitmeye başladı. Türkiye'deki çalışan kesimin beklentileri de bu süreçte basına yansımaktaydı: “*Ekonomik ve sosyal güven sağlamak, çoluk çocuğu daha iyi yetiştirmek*” bunlar arasında yer almaktaydı. Çalışmaya giden işçiler, gelişmiş ülkelerdeki yüksek hayat standardını görünce, kendi ülkelerine geri dönmekten vazgeçmişlerdi. (Lütfi Sezen, **İşçi Ailelerinin Gözüyle Batı Avrupa'daki Türkiye: Almanya ve Hollanda'da Yaşayan Türk İşçileri (Yaşam Biçimleri-Eğitim Sorunları-Beklentileri)**, Ankara, 2004, s.7)

²⁸ İ. Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945-1990)**, II, s.662.

²⁹ **Cumhuriyet**, 12 Eylül 1963.

³⁰ İ. Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945-1990)**, II, s.663.

AET için pamuktan vergi alınmayacak, bu ürünler dışında kaliteli şaraplar, bazı deniz ürünleri ve sofralık üzüm gibi, birkaç tarımsal ürüne daha bu tarife uygulanacaktı³¹. Hazırlık döneminin süresi ise geçici protokolda en az beş yıl ve maksimum on iki yıl olarak öngörülmekteydi³².

“Geçiş Dönemi”³³ ile ilgili olarak iki taraf arasında bazı konular üzerinde anlaşma sağlanacaktı. Bunlardan ilki; taraflar arasında bir gümrük birliğinin tesisi idi. Diğeri ise Türkiye’nin ekonomik politikalarının Ortak Pazar ülkeleri ile uyum içerisinde olmasıydı. Geçiş süreci on iki yıl olarak kararlaştırılmıştı. Antlaşmada “Son Dönem”³⁴ olarak vurgulanan dönemde ise “Gümrük Birliği” üzerinde durulmaktaydı. Bu dönemin amacı her iki tarafın ekonomi politikalarının uyumunun güçlendirilmesiydi. Antlaşma metni bu üç dönem ile ilgiliydi. Bunların dışında metinde ele alınan diğer konular ise “Gümrük Birliği”, “Tarım”, “İşçiler” “Ulaşım”, “Mevzuatta Birleşme”, “Dengeli Ekonomi”, “Kambiyo Kurları”, “Yardımcı Sermaye Akımı”, “Geçici Protokol ve “Mavi Protokol” idi. Antlaşmanın ikinci Maddesi’nde Gümrük Birliği şu şekilde tanımlanmaktaydı: “Topluluk üyesi devletler ile Türkiye arasında ithalatta olduğu gibi ihracatta da gümrük vergileri ve eşit etkili resimlerin ve miktar kısıtlamalarının, milli üretime anlaşmanın hedeflerine aykırı bir koruma sağlamayı gözeten eşit etkili başka her türlü tedbirin yasaklanmasını ve Türkiye'nin üçüncü memleketler ile ilişkilerinde, topluluğun ortak gümrük tarifelerini kabulünü ve toplulukça dış ticaret konusunda uygulanan sair mevzuata yaklaşmayı kapsar”³⁵.

“Ulus” gazetesinin 12 Eylül 1963 sayılı nüshasında konu hakkında şöyle bir haberden bahsedilmekteydi. Başlık şöyle idi: “Türkiye bugün Ortak Pazar’a üye oluyor ve ortaklık antlaşmasını imzalayacak devletlerin Dışişleri Bakanları bu sabah

³¹ G. Kazgan, **100 Soruda Ortak Pazar ve Türkiye**, s.81-82.

³² **Cumhuriyet**, 12 Eylül 1963.

³³ Türkiye, Geçiş Dönemi’nin başlaması için 5 Şubat 1969’da, AET ile görüşmelere başladı. 22 Temmuz 1970’e kadar süren bu görüşmeler sonucunda antlaşma gereği olarak 23 Kasım 1970’te Brüksel’de Katma Protokol imzalandı. Daha sonra Türkiye ile AET arasında 27 Temmuz 1971’de bir Geçici Antlaşma daha imzalandı. Katma Protokol’ün 1 Ocak 1973’te yürürlüğe girmesi ile Türkiye “Geçiş Dönemi” ne girmiş olacaktı. Böylece Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrasında yaptığı ittifak ve antlaşmalarda Batı Bloku devletleriyle ilişkilerini güçlendirme politikası yürüttü. Yapılan girişimler sonucu Batı Bloku’na dâhil oldu. (Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-2010)**, İstanbul, 2010, s.948-949; https://www.ab.gov.tr/files/ardb/katma_protokol.pdf Erişim Tarihi: 11.11.2018)

³⁴ Antlaşmanın beşinci Maddesi’nde Son Dönem, gümrük birliğinin esas alınmaktaydı. Ayrıca bu dönemde her iki taraf için ekonomi politikaları arasında bir koordinasyon sağlanması amaçlanmaktaydı. (https://www.ab.gov.tr/files/ardb/ankara_anlasmasi.pdf Erişim Tarihi: 11.11.2018); Türkiye’nin Kasım 1970’ten itibaren girmeye hazırlandığı Geçiş Dönemi’ni, on iki-yirmi iki yıl sonra, “Son Dönem” takip edecekti. Bu dönem gümrük birliğinin gerçekleşeceği ve her iki tarafın ekonomi politikaları arasındaki uyumlaştırmaya geçeceği bir aşama idi. (G. Kazgan, **100 Soruda Ortak Pazar ve Türkiye**, s.104)

³⁵ **Cumhuriyet**, 12 Eylül 1963.

Ankara'ya geliyor". Habere göre Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında ortaklık oluşturulacak antlaşma için Ankara'da bir imza töreni yapılacaktı. Törende Topluluk Konsey Başkanı ile topluluğa üye ülkelerin dışişleri bakanları, Topluluk Komisyonu Başkanı, Konsey ve komisyon ileri gelenleri bulunacaktı. Saat sabah 9.30'da uçakla Esenboğa havaalanına gelecek olan yetkililer şunlardı: Hollanda Murahhas Bakanı ve Ortak Pazar Bakanlar Konseyi Başkanı Joseph M. A. H. Luns, Fransa Dışişleri Bakanı Couve de Murville, İtalya Murahhas Bakanı Emilo Colombo, Lüksemburg Murahhas Bakanı Eugène Schaus, Alman Dışişleri Bakanı Gerhard Schröder, Konsey üyeleri, Komisyon Başkanı Walter Hallstein ve komisyon üyelerinden oluşacak misafirler. Ayrıca törene Türk Konsorsiyumu Başkanı Van Mangold da katılacaktı³⁶.

Haberin devamında imzalanacak antlaşma metni de verilmekteydi. Antlaşmanın amacı şöyle belirtilmekteydi: Türkiye ekonomisinin kalkınmasını hızlandırmak ve Türk halkının yaşam şartlarını iyileştirerek refah seviyesini yükseltmek idi. Ayrıca bu iki amaç göz önünde bulundurularak taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmekteydi. Bu amacı gerçekleştirmek için öncelikle her iki taraf arasında gümrük birliğinin sağlanması gerekmekteydi. Antlaşma metnine göre taraflar arasındaki ilişkiler üç dönemi içine alacaktı. Türkiye; hazırlık, geçiş ve son dönem boyunca kendisine düşecek görevleri yerine getirebilmek için topluluğun yardımı ile ekonomisini güçlendirecekti. Yani topluluktan kredi alacaktı. Bu imkân antlaşmadaki bir Geçici Protokol ve Mali Protokol ile sağlanıyordu. Hazırlık Dönemi'nin süresi geçici protokolde öngörülen usullere uygun uzatmanın dışında beş yıldır³⁷.

"*Milliyet*" gazetesinin 12 Eylül 1963 tarihli nüshasında ise *Ortak Pazar'la Bugün Antlaşma İmzalıyoruz*" başlıklı yazıda Batı Almanya'nın Türkiye'ye 160.000.000 Mark yardım yapacağı belirtilmekteydi. Antlaşma iki taraf arasında sabah saat 11.45'te TBMM tören salonunda, Türk Hükümeti adına Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin ile Ortak Pazar üyesi altı ülke adına da beşini Dışişleri, birini Hazine Bakanı imzalayacaktı. Antlaşma Fransa adına Couve de Murville, Batı Almanya adına Gerhard Schröder, Belçika adına Paul-Henri Charles Spaak, İtalya adına Emilo Colombo, Lüksemburg adına Eugène Schaus ve Hollanda adına Joseph Luns arasında imzalanacaktı. Batı Almanya Dışişleri Bakanı'nın antlaşmanın Hazırlık Dönemi ile

³⁶ **Ulus**, 12 Ağustos 1963.

³⁷ **Ulus**, 12 Ağustos 1963.

ilgili yaptığı bir açıklamaya da yer verilmekteydi. “*Milliyet*” gazetesi haberin devamında ABD ile yapılan bir kredi antlaşması hakkında da bilgi verilmekteydi. Buna göre ABD ve Türkiye arasında 11 Eylül’de 35.000.000 dolarlık bir kredi antlaşması Maliye Bakanlığı tarafından imzalanmıştı³⁸.

Ankara Antlaşması’nın imza töreninde yapılan konuşmalar ve izlenen protokol kuralları ayrı bir öneme sahipti. TBMM tören salonunda yapılan toplantıda ilk sözü Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin’in aldığı vurgulanarak konuşmasına, “*Bugün bu salonda bizi bir araya getiren tören, zaman zaman çetinlik arz eden uzun bir müzakere devresinin sonunu teyit etmektedir*” sözleriyle başladığı belirtilmekteydi. Feridun Cemal Erkin bu antlaşmanın taraflar için yeni bir safha olduğunu; ancak bunun tarafların geleneksel münasebetlerinin özünde bir değişiklik yaratmadığını vurgulamaktaydı. Türkiye'nin Roma Antlaşması’nı başından sonuna kadar izlediğini, imzalanan antlaşmanın bir iktisadi belge olduğunu ifade etmekteydi. O’na göre bu antlaşmanın amacı insanların refah seviyesinin yükseltilmesi, huzur ve barış içinde bir yaşamın sağlanmasıydı. Ayrıca antlaşmanın ekonomik yönünün yanı sıra siyasi yönünün de bulunduğunu, bir buçuk yıl önce taraflar arasındaki müzakerelerin çıkmaza girdiği sırada kendisine karşı gösterilen anlayışın memnuniyet yarattığını söylemekteydi. Feridun Cemal Erkin konuşmasının devamında “*Ekonomik bir entegrasyon ile tamamlanan bir gümrük birliği eşi görülmemiş bir siyasi karardır. Böyle bir kararı almak güç fakat onu tahakkuk ettirmek daha da çetindir. Toplulukça büyük bir kısmı artık yenilmiş olan bu güçlükler bizim için henüz başlamaktadır*” sözleriyle imzalanan bu antlaşmanın önemini vurgulamaktaydı³⁹.

Feridun Cemal Erkin yapılan antlaşmanın Türk Hükümeti olarak kendilerine büyük bir sorumluluk yüklediğini, bunu başarmanın “*büyük fedakârlıklar ve çabalar*” göstermekten başka yolunun olmadığını belirtmekteydi. O’na göre AET’nin yapacağı yardımlar bunu başarmanın tek yoluydu. Konuşmasında; “*Türk milleti bu antlaşma ile kendisine gösterilmiş olan güvenin farkındadır. Türk milleti kendisinden beklediğimiz görevi yerine getirmek için hiçbir çabadan kaçınmayacaktır. Milletlerimizin müşterek gayretleri ile hep beraber daha mesut ve müreffeh bir istikbale doğru ümit ve güven içinde yürüyeceğimize inanıyoruz. Türk milletinin hayatında yepyeni bir devir açılmaktadır. Bu, Türkiye’yi Avrupa’nın bir parçası olmak emel ve hüviyetiyle ile kati*

³⁸ *Milliyet*, 12 Eylül 1963.

³⁹ *Cumhuriyet*, 13 Eylül 1963.

suretle teyit ve tescil eden sulh ve refah yolunda ilerleme vaatleri ile dolu şerefli bir devirdir”⁴⁰.

Konuşmasının ardından sözü Ortak Pazar Bakanlar Konseyi Başkanı Joseph Luns’a bıraktı. O da konuşmasında şu konulara değindi: *Türkiye ile topluluk arasında bir ortaklık yaratan Bu antlaşmanın modern Türkiye'nin merkezi ve Türk milletinin ilerleme yolundaki muazzam gayretlerinin sembolü olan Ankara şehrinde imzalanmasından bilhassa memnuniyet duymaktayız. Almanya, Belçika, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda'nın Avrupa'da işbirliğini sıklaştırmak ve eski dünyanın yenilenmesini sağlamak için seçmiş oldukları işbirliği metotlarının kıymetini ilk anlayan Avrupa devletlerinden biri Türkiye olmuştur. AET'ye ortak olmaya karar vermekle Türkiye, daha bu sabah manevi huzurunda azimle eğildiğimiz ve Türk milletinin Ata dediği insanın çizmiş olduğu yolda bir adım atmış bulunmaktadır”⁴¹.*

Joseph Luns Türkiye'nin Avrupa ülkeleri ile arasındaki farkın kapatılmasını ümit ettiğini, Hazırlık Dönemi'nin çok uzatılmaması gerektiğini, bu konuda kendilerinin de yardım edeceklerini ve böylece Geçiş Dönemi'ne geçileceğini belirtmekteydi. Bu antlaşmanın bir sonuç değil bir başlangıç olduğunu vurgulamaktaydı. Joseph Luns, Feridun Cemal Erkin'in verdiği mesajlar hakkında da bir yorumda bulundu. O'na göre yapılan bu antlaşma bir başarı idi. Bundan sonraki süreç, Türk milletinin gayretine bağlıydı. Ayrıca antlaşmanın Türk Hükümeti'nin ekonomisini kalkındıracağına ve Türkiye'nin de AET'nin amaçlarını koruyacağına inandığını söylemekteydi. Konuşmasını şu sözlerle sonlandırdı: *“Avrupa'nın özelliği çeşitliliğindedir. Avrupa entegrasyon hareketi de bu çeşitliliğine hürmet ederek doğmuştur ve öyle devam edecektir. Birleşirken bu çeşitliliğe hürmet etmekten vazgeçersek, Avrupa'nın pırlıtsı ve etkisi azalacaktır. Roma ve Atina antlaşmalarından sonra Ankara Antlaşması kıtamızda olacak değişikliklere işaret teşkil etmektedir. Bugün bizim gayretlerimize katılmakta olan yeni devleti selamlıyorum”⁴².*

Ortak Pazar'ın İcra Komisyonu Başkanı Prof. Walter Hallstein Törende son konuşmayı yaptı. O, *“Türkiye Avrupa'nın cüzüdüdür”* tezini açıklamaya çalıştı. Ayrıca bu antlaşmanın başarılmasında Atatürk'ün geçmişte yaptıklarının kendilerinde olumlu bir izlenim bıraktığını söyledi: *“Bu memlekette atılan her adımda hatırlanan Atatürk'ün kuvvetli şahsiyetinin ve Türk devletine her sahada getirmiş olduğu köklü Avrupaî*

⁴⁰ **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1963.

⁴¹ **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1963.

⁴² **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1963.

yeniliklerin bir hatırasıdır. Avrupa'nın siyaset ve kültürlerin yayılması tarihinde bu olayın bir eşi daha görülmemiştir. Hatta burada Avrupa'nın en ileri başarısı olan Avrupa'nın birleştirilmesi ile bir mahiyet yakınlığı hissetmekteyiz. Burada gördüğümüz kendi zihniyetimizin aynısı değil midir?”⁴³.

Walter Hallstein Türkiye'nin sanayileşme konusunda gösterdiği çabaları ısrarla devam ettirmesi gerektiğini, hammadde kaynaklarından azami istifade sağlanmasını, tarımın geliştirilmesini belirtti. Konuşmalar tamamlandıktan sonra Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Fuat Bayramoğlu ve protokol Genel Müdürü Özdemir Bender iki kopya olan antlaşmayı sırasıyla; Komisyon Başkanı Joseph Luns ve Belçika Dışişleri Bakanı Paul-Henri Charles Spaak, Almanya Dışişleri Bakanı Gerhard Schröder, Fransa Dışişleri Bakanı Couve de Murville, İtalya Hazine Bakanı Emilia Colombo, Lüksemburg Dışişleri Bakanı Eugène Schaus ve Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'e imzalattırılacaktı⁴⁴.

Yine “Cumhuriyet” gazetesinde imza töreninin ayrıntıları şöyle aktarılmaktaydı: “Saat 12.40 idi. Kırmızı kordelalı lacivert kaplı antlaşma metni ve ekleri birer birer Bakanların önünden geçirilerek imza atıldı. Baba tavırlı Spaak imzayı atmadan önce şöyle kalemini başka bir kâğıt üzerinde denedi, sonra imzayı attı. Onlar memnun, bizler memnun... İnönü durmadan alkışlıyor. Hem de gülüyor. Alican gülüyor, Feyzioğlu gülüyor. Ve konsey Başkanı Bay Luns yandaki muhteşem odada sıcağı sıcağına ve ayaküstü düzenlediği basın toplantısında Ortak Pazar'ı Türkiye'nin ortaklığını, vecibelerini, neticeleri anlatıyordu”⁴⁵. İmzadan sonra ortak bir tebliğ yayımlandı. Gazetenin verdiği habere göre Hilton ve Çınar Otel'inde kalan bu temsilciler Boğaz ve Marmara'da bir gezinti yaptıktan sonra ülkelerine geri döndü⁴⁶.

C- ANKARA ANTLAŞMASI SONRASI BASINA YANSIYANLAR

12 Eylül 1963'te Ankara Antlaşması'nın imzalanmasından bir gün sonra antlaşmayla ilgili haberler gazetelere yansımaya başlamıştı. “Cumhuriyet” gazetesinin 13 Eylül'deki nüshası “Ortak Pazar'a Girdik: Dün Antlaşma İmzalandı” başlığı ile çıkmıştı. Bu antlaşmanın Türk ekonomik ve siyasi tarih açısından bir dönüm noktası olduğu ve bu antlaşma ile Türkiye'nin “Avrupa ülkesi” sayılacağı belirtilmekteydi⁴⁷.

⁴³ Cumhuriyet, 13 Eylül 1963.

⁴⁴ Cumhuriyet, 13 Eylül 1963.

⁴⁵ Cumhuriyet, 13 Eylül 1963.

⁴⁶ Cumhuriyet, 13 Eylül 1963.

⁴⁷ Cumhuriyet, 13 Eylül 1963.

“Cumhuriyet” gazetesinin 13 Eylül tarihli nüshasında Kemal Aydar tarafından kaleme alınan “*İmza Töreninden Notlar*” başlıklı haberde toplantıyla ilgili değerlendirmelerde bulunulmaktaydı. O bu antlaşmayı iki ülke için çok “*parlak bir antlaşma*” olarak değerlendirmekteydi. Yapılan törenin de oldukça ihtişamlı olduğunu belirtiyordu⁴⁸. Kendisi basın toplantısında yabancı bir gazetecinin Joseph Luns’a sorduğu bir sorudan bahsetmekteydi. Joseph Luns gazetecinin “*Halen üzerinde durduğumuz toprak Avrupa mıdır?*” sorusuna karşılık “*Evet burası Asya’dır. Ancak siyasal ve ekonomik antlaşmalar coğrafya sınırlarını aşar da çok gerilerde bırakır*” dediğini vurguluyordu. Kemal Aydar bu cevabın Ortak Pazar için “*kestirme*” ve “*derin*” anlamlar içerdiğini ifade etmekteydi⁴⁹.

Yöneltilen bir diğer soru ise Türkiye'nin Hazırlık Dönemi'nin sonunda istenilen seviyeye ulaşamaması halinde ortaya çıkacak zorluklar hakkında idi. Bu soruya Konsey Başkanı şu cevabı verdi: “*Böyle sorunlar şimdiden düşünülemez. Türkiye için çok güç durumlar ortaya çıkacak olursa, Türk Hükümeti ile Ortak Pazar Konseyi gereğini müzakere edeceklerdir. Güçlükler için olmaz denemez olabilir. Ancak temennimiz güçlüklerin olmamasıdır. Sürenin uzatılması konusunda bütün üyelerin mutabakatı lazımdır*”⁵⁰.

Ankara Antlaşması ile ilgili Başbakan İsmet İnönü temsilcilere Hariciye Köşkü'nde öğle yemeği verdi. Yemekten sonra bir konuşma yaptı. Cumhuriyet gazetesinin 13 Eylül tarihli nüshasında Başbakan İsmet İnönü bu antlaşmayı “*Ortak Pazar, nesillere bırakılacak mirastır*” olarak değerlendirmekteydi. Konuşmasının devamında “*Hakikaten bugün Türkiye'yi ebediyen Avrupa'ya bağlayacak antlaşmayı imzalamış bulunuyorsunuz. Bu antlaşmanın önemi üzerinde durmayacağım. Zira Dışişleri Bakanımız Feridun Erkin bu sabah imzalanan vesikaların mana ve kıymetini uzun uzadıya izah ederken, Türk Hükümeti'nin ve milletin hislerine tercüman olmuştur. Ben sadece gayretlerimizin bu mesut neticeye vasıl olmasından duyduğum memnuniyetin derinliğini belirtmek ve riyaset ettiğim hükümet adına Türkiye'nin Ortak Pazar ile ortaklık tesis etmesi mevzuna devamlı şekilde gösterdiğiniz samimi alakadan dolayı sizlere teşekkür etmek isterim*”⁵¹.

Antlaşmadan bir gün sonra yapılan değerlendirmelere “*Milliyet*” gazetesinin sütunlarında da rastlanılmaktaydı. Gazetenin 13 Eylül tarihli nüshasında “*Ortak Pazar*

⁴⁸ Cumhuriyet, 13 Eylül 1963.

⁴⁹ Cumhuriyet, 13 Eylül 1963.

⁵⁰ Cumhuriyet, 13 Eylül 1963.

⁵¹ Cumhuriyet, 13 Eylül 1963.

Antlaşması imzalandı, Türkiye'nin Avrupa'nın bir cüz'ü olduğu tescil edildi" başlıklı yazı dikkate değerdı. Bu antlaşma, Türkiye'nin kalkınma isteğine karşı Ortak Pazar ülkeleri tarafından gösterilmiş "itimadın" görünür haliydi. Türkiye ile Ortak Pazar ülkeleri arasında yapılan "ortak üyelik" olarak adlandırılan antlaşmanın imza töreninde yaşanan gelişmelere yer verilecekti⁵². Gazetede Başbakan İsmet İnönü'nün antlaşmayla ilgili bir yorumunu da aktarıyordu. İsmet İnönü antlaşma için "Tabii ve mantıkî bir sonuçtur" ifadesini kullanmaktaydı. Ayrıca bundan sonra Türkiye ve Avrupa arasındaki iktisadi ilişkilerin daha sıkı olacağı onun tarafından vurgulamaktaydı: Ona göre "bu münasebetler dostane olmuş ve fakat daima birbirlerine karşı duyulan büyük hürmetler temayüz etmiştir. Bu birlik tarihi ve coğrafi icaplardan doğmaktadır. Batı Avrupa ile iktisadi münasebetlerde yeni bir devre açılıyor. Bu münasebetler pek sık olacaktır. Bu hususta emin ve umumi kararlar aldık. Hazırlık Dönemi'ni başarıyla aşacağımızı ümit ediyoruz. Avrupa Ekonomik Topluluğu memleketlerinin sorumlu temsilcilerini hükümet merkezimizde selamlamakla bahtiyarız"⁵³.

12 Eylül 1963'te Türkiye ile AET arasında yapılan Ankara Antlaşması'nı değerlendiren diğer bir gazete "Ulus" idi. Konuyla ilgili gazetede "Türkiye dün Ortak Pazar'a girdi: Türkiye cesur bir ekonomik kalkınma hamlesine girmiştir" başlıklı bir yazı kaleme alınmıştı: 31 Temmuz 1959'dan itibaren AET ile Türkiye arasında devam eden görüşmelerin dört yıl kırk üç gün sonra olumlu şekilde tamamlandığı belirtiliyordu. 12 Eylül'de Türkiye bu topluluk ile ortaklık kurmuştu. Haberin devamında imza töreni için gelen yabancı heyetlerin havaalanında karşılanması ve antlaşmanın maddeleri yukarıda diğer gazetelerde de kullanılan benzer ifadelerle aktarılmaktaydı⁵⁴.

Antlaşmayı değerlendiren bir diğer gazete ise "Hürriyet" idi. 13 Eylül tarihli nüshasında antlaşma ile ilgili kısa bilgiler veriliyordu: Türkiye'nin ekonomisini güçlendirmek için üye devletlerin beş yıl boyunca Türkiye'ye mali yardım yapacakları belirtilmekteydi. Ayrıca Türkiye, Ortak Pazar'a hemen üye olamıyordu. Türkiye üç dönem olarak belirlenen ve toplamda yirmi iki yıl süreceğ olan bir izleme döneminden sonra eğer istenilenleri yerine getirebilirse tam üyeliğe kabul edilecekti⁵⁵.

"Hürriyet" gazetesinde yapılan yorumlara göre; Türkiye yıllardan beri diplomatik yollarla verdiği mücadelenin sonuna ulaşmaya çok yaklaşmıştı. Amaç,

⁵² **Milliyet**, 13 Eylül 1963.

⁵³ **Milliyet**, 13 Eylül 1963.

⁵⁴ **Ulus**, 13 Eylül 1963.

⁵⁵ **Hürriyet**, 13 Eylül 1963.

Türkiye'nin Ortak Pazar'a girmesiydi. Ayrıca bu antlaşma Türkiye'nin Batılılaşmasını ve Batı dünyasının eşit haklı üyesi olmasını sağlamada önemli bir adımdı. Yüz elli yıldan beri harcanan bir gayretin olumlu sonucu idi. Çünkü Ortak Pazar Avrupa'yı önce iktisadi sonra da siyasi bakımdan birleştirecek olan teşkilattı. Bu teşkilatın çerçevesi, hedefleri, yakın gelecekteki Avrupa'nın sınırlarını çiziyordu. Türkiye'nin Ortak Pazar'a girmesi, onu hem Avrupa'nın sınırları içine dahil edecek hem de Avrupa'da her alanda gerçekleşecek olan gelişmelerde, Türkiye'yi eşit ve haklı ortağı haline getirecekti⁵⁶.

Yazının devamında *“Eğer Türkiye Ortak Pazar'a girmez, Avrupa'nın üyesi olarak onun geliştirme ve birleştirme gayretlerine katılmazsa ne olur o zaman? Türkiye yalnız kalır, yalnızlığı onun üzerinde türlü emelleri olanların iştahını kabartır. Memlekette gericilerin ve başka bir dünya ile işbirliği yapma taraftarlarının faaliyetleri artar. Demek oluyor ki, dünkü imza töreninde Türkiye'ye sadece çok parlak bir istikbal yolu açılmamış, aynı zamanda yüz elli yıldan beri yapılan Batılılaşma gayretleri de gerçek değerini bulmuştur”*⁵⁷ ifadelerine yer verilecekti.

Türkiye'nin Ortak Pazar'a üye olmasının birçok faydasının olduğunu belirten *“Hürriyet”* gazetesi, bunu farklı örnekler vererek okuyucuya sunmaktaydı: Bir miktar parası olan ve sık sık seyahate çıkmaktan hoşlanan herkes, yakın bir gelecekte aklına estiği zaman canının istediği yere gidebilecekti. Yine başka bir örnekte ise o günlerde *“bu hafta sonu tatilini Atina'da mı geçirsek, Roma'da mı yoksa Paris'te mi”* gibi konuşmaların yadırganmayacağı vurgulanıyordu. Bu yolculuğun İstanbul'dan Adana'ya, İzmir'den Konya'ya, gitmekten hiçbir farkı olmayacağı ve kimsenin soru sormayacağı belirtilmekteydi. Yani kimse bavulları karıştırmayacak, seyahate çıkanlar vitrinlerde görüp beğenecekleri bir otomobili satın alıp, onunla memleketlerine dönebileceklerdi. Edirne'den içeri girerken gümrük vergisi de istenmeyecekti. Bütün bunlar *“hayal”* değildi. Yirmi iki yıllık bir süreçten sonra bunların hepsine ulaşılabilirdi. Ayrıca Türkiye, Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve Yunanistan aralarındaki bütün gümrük duvarlarını kaldırmış sosyal münasebetlerini aynı duruma getirmiş olacaktı⁵⁸. Anlaşılacağı üzere serbest dolaşımın getirisi o günlerden itibaren kamuoyunun gündeminde yer edinmeye başlayacaktı.

⁵⁶ **Hürriyet**, 13 Eylül 1963.

⁵⁷ **Hürriyet**, 13 Eylül 1963.

⁵⁸ **Hürriyet**, 13 Eylül 1963.

SONUÇ

1963 Ankara Antlaşması öncesi Türk basınında ortak pazara üye olmanın gerekliliği hususunda yazılar yayımlandı. Bunda 1960 Askeri Darbesi sonrası Türkiye-Avrupa ilişkilerinin izlediği seyir etkili olsa gerekti. Antlaşma öncesindeki iki yıllık süreçte yayımlanan; “Ulus”, “Milliyet”, “Hürriyet” ve “Cumhuriyet” gibi basın organlarının da Ortak Pazar’a üye olmanın sağlayacağı kazançlar üzerinde durulmaktaydı. Dönemin yetkin kalemleri ortak pazarı hem getirileri hem de Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik durumdan çıkış için bir çare olarak görmekteydi. Hatta bazı yazarlar Türkiye'deki belli başlı sektörlerin isimlerini vererek, bu alanda sağlanacak ilerlemeyi de okurları ile paylaşmaktaydı.

Ekonomik olduğu kadar bu ortaklık, çağdaşlaşma ve gelişmiş dünyanın ortak değerlerini içselleştirme anlamına da gelecekti. Yabancı uzmanlardan alınan değerlendirmeler dikkate değerd: Türk aydınlarının beklentilerinin aksine onlar ortaklık sürecinin belirli safhalardan geçtikten sonra gerçekleşmesini daha akılcı bulmaktaydılar. Aksi takdirde Türkiye ekonomik açıdan bir çıkmazın içerisine sürüklenebilirdi. Gazetelerde dış politikada önemli görevler almış diplomatların da görüşlerine ve yazdığı makalelere de yer verilmekteydi. Onlar, Ortak Pazar’a üye olmayı barış ve refahın temini gayesine hizmet eden bir olgu olarak değerlendirmekteydi. Türkiye'nin de bunu istemesinden doğal bir şey olamazdı.

12 Eylül 1963'te Türkiye Cumhuriyeti açısından önemli bir antlaşma Ankara'da imzalandı. Dönemin Hükümeti açısından bu antlaşma Avrupa ile bütünleşmenin önemli bir safhasıydı. Antlaşma bir kader birlikteliği olarak değerlendirilmekteydi. Bu sebeple bir son değil, bir başlangıçtı. Beklentiler her iki tarafın çıkarlarını karşılama yönündeydi. Ortak hedefler doğrultusunda Türkiye, Avrupa Konseyi içerisinde de etkin bir rol üstlenilmekteydi.

Basın konuyu manşetten girmiş ve açıklamalı bilgileri okurlarıyla paylaşmıştı. Gazetelerde antlaşma Türkiye'yi ve Türk halkını “Avrupa'nın eşliğine kadar” götürecektir bir vasıta olarak değerlendirilmekteydi. Antlaşmanın maddeleri ve karşılıklı olarak imzalanan protokollerden ayrıntılı olarak bahsedilmiş ve Türkiye ile AB arasındaki yol haritası şekillendirilmişti. Burada özellikle Gümrük Birliği ile Türkiye'nin ekonomik politikalarının Avrupa ile uyum içerisinde olması ön planda tutulmuştu. Antlaşma sonrası Batı Almanya'nın yapacağı maddi yardım gazetelerin hepsinde yer alan ortak bir haberdi.

Antlaşma imzalanmasından bir gün sonra çıkan haberler ise “*umut*” dolu idi. Basında “*Ortak Pazar’a girdik*” başlığına yer verilmişti. Bu da kamuoyundaki iyimserliğin bir diğer yansımasıydı. İmza töreninde yapılan konuşmalarda değinilen konular ve verilen mesajlar, bu olumlu havanın oluşmasının en büyük sebebiydi. Yapılan konuşmalarda dikkate değer bir diğer konu da Atatürk’ün bıraktığı ideallere ve mirasa değinilmesi idi.

İmza töreni sonrasında yapılan basın toplantısında Konsey Başkanı Joseph Luns’un kendisine sorulan bir soruya verdiği cevap adeta bundan sonraki dönemde Türkiye ile Avrupa ilişkilerinin izleyeceği seyri özetler mahiyetteydi. Soru şu idi: “*Türkiye hazırlık döneminde başarısız olursa, nasıl bir yol izlenecekti?*”. Verilen cevap “*Türk Hükümeti ile Ortak Pazar temsilcilerinin gereğini, müzakereler suretiyle*” yapacağı idi. Anlaşılacağı üzere bu süreç oldukça zorlu geçecekti. Taraflar bazen birbirlerine yakınlaşacak bazen de uzaklaşacaktı. Ancak ama hep ikili ve heyetler arası görüşmelerde sonuçsuz bir şekilde günümüze kadar gelecekti.

KAYNAKÇA

1- Gazeteler

Cumhuriyet

Hürriyet

Milliyet

Ulus

2- Kitaplar

1920'den 2017'ye Maliye Bakanlığı Albümü, Ankara, 2017.

Avrupa Konseyi, (Hazırlayan: Avrupa Konseyi Basın ve Enformasyon Müdürlüğü), Strazburg, 1986.

DUMOULİN, Daniel, **Atatürk'ten Düşünceler**, Ankara, 2000.

ERKİN, Feridun Cemal, **Dışişlerinde 34 Yıl Anılar-Yorumlar**, I, Ankara, 1987

HASGÜLER, Mehmet – ULUDAĞ, Mehmet B., **Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler**, İstanbul, 2018

Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (20 Kasım 1961- 27 Ekim 1965), III, (Hazırlayan: İrfan Neziroğlu-Tuncer Yılmaz), Ankara, 2013.

KAZGAN, Gülten, **100 Soruda Ortak Pazar ve Türkiye**, İstanbul, 1970.

MANİSALI, Erol, **Türkiye-Avrupa İlişkilerinde "Sessiz Darbe"**, İstanbul, 2003.

METİNSOY, Murat -Mustafa Eroğlu, **Değişen Dünya ve Türkiye'nin Dış Politika Gündemi**, İstanbul, 2003.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih**, Birinci Dünya Savaşı'nın Sonundan 1980'e Kadar, Ankara, 1989

SEZEN, Lütfi, **İşçi Ailelerinin Gözüyle Batı Avrupa'daki Türkiye: Almanya ve Hollanda'da Yaşayan Türk İşçileri (Yaşam Biçimleri-Eğitim Sorunları-Beklentileri)**, Ankara, 2004.

SOYSAL İsmail, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945-1990)**, II, Ankara, 1991

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler, (Hazırlayan: Mükremin Kocataşkın), Ankara 1998.

UÇAROL, Rıfat, **Siyasi Tarih (1789-2010)**, İstanbul, 2010.

3- Makaleler

CANBOLAT, İbrahim S., “*Avrupa Birliği ve Türkiye*”, **Türk Dış Politikası**, (Editör: İdris Bal), Ankara, 2004, s.185-228

ERTAN, Temuçin Faik, “*Avrupa Birliği Üyeliği Atatürk’ün Kurduğu Ulus-Devlet’in Sonu mu?*”, **Avrupa Birliği: Çağdaş Uygarlığın Yolu mu, Ulusal Egemenliğin Sonu mu? 8-9 Kasım 2004**, (Editör: Mustafa Yılmaz, Yonca Anzerlioğlu, Yasemin Doğaner), Ankara, 2005, s.228-237.

EYYUPOĞLU, İsmail, “*Yunanistan’ın Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı’na Kabulü Ve Türkiye’nin Reddinin Basındaki Yansımaları (1959-1961)*”, **Atatürk Dergisi**, VI, S.2, (Aralık-2017), s.19-39.

HATIPOĞLU, M. Murat, “*Avrupa Birliği Üyeliği Atatürk’ün Gösterdiği Çağdaş Uygarlığın Yolu mu?*”, **Avrupa Birliği: Çağdaş Uygarlığın Yolu mu, Ulusal Egemenliğin Sonu mu? 8-9 Kasım 2004**, (Editör: Mustafa Yılmaz, Yonca Anzerlioğlu, Yasemin Doğaner), Ankara, 2005, s.59-69.

SOFUOĞLU, Adnan, “*Avrupa Birliği: Bağımsızlık ve Egemenlik*”, **Avrupa Birliği: Çağdaş Uygarlığın Yolu mu, Ulusal Egemenliğin Sonu mu? 8-9 Kasım 2004**, (Editör: Mustafa Yılmaz, Yonca Anzerlioğlu, Yasemin Doğaner), Ankara, 2005, s.71-80.

4- Elektronik Kaynaklar

<http://www.efta.int/about-efta/the-efta-states> Erişim Tarihi: 11.10.2018

https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html Erişim Tarihi: 11.11.2018

http://www.mfa.gov.tr/sayin-feridun-cemal-erkin_in-ozgecmisi.tr.mfa Erişim Tarihi: 11.11.2018

<https://www.robert-schuman.eu/en/robert-schuman-s-life-history> Erişim Tarihi: 11.10.2018

https://www.ab.gov.tr/siteimages/2017_08/kronoloji.pdf (Erişim Tarihi: 11.11.2018)

EKLER

ii. 1963 TÜRKİYE İLE AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU ARASINDA BİR ORTAKLIK YARATAN ANLAŞMA(*)

(Accord créant une Association entre la Turquie et la
Communauté Economique Européenne)

Ankara, 12 Eylül 1963

Bir yandan,
Türkiye Cumhurbaşkanı,
Öte yandan,
Majeste Belçikalılar kralı,
Federal Almanya Cumhurbaşkanı,
Fransa Cumhurbaşkanı,
İtalya Cumhurbaşkanı,
Altes Ruayal Lüksemburg Büyük Düşesi,
Majeste Hollânda Kraliçesi,
ve Avrupa Ekonomik Topluluğu Konseyi,

Türk halkı ile Avrupa Ekonomik topluluğu içinde bir araya gelmiş halklar arasında gittikçe daha sıkı bağlar kurmaya kararlı olarak;

Türkiye ve Avrupa Ekonomik Topluluğundaki yaşam koşullarının, hızlandırılmış bir ekonomi ilerleyişi ve uyumlu bir alışveriş genişlemesi ile sürekli olarak iyileşmesini, böylece Türkiye ekonomisi ile Topluluk Üyesi Devletlerin ekonomileri arasındaki arayı azaltmayı sağlamağa kararlı olarak;

Türk ekonomisinin kalkınmasının ortaya koyduğu özel sorunları ve belli bir sürede Türkiye'ye bir ekonomik yardım yapılması gerekliliğini gözönünde bulundurarak;

Türk halkının yaşam düzeyini iyileştirme çabasına, Avrupa Ekonomik Topluluğunun getireceği desteğin, ilerde Türkiye'nin Topluluğa katılmasını kolaylaştıracağını kabul ederek;

Avrupa Ekonomik Topluluğunu kuran Andlaşmanın esinlendiği ülküyü birlikte izleyerek, barış ve özgürlük güvencesini pekiştirmeye kesinlikle kararlı olarak;

* TBMM. tarafından 4 şubat 1964 günü 397 sayılı Yasa ile onaylanan bu Anlaşma için bkz. Düstur, Ter. V., C. 4/1, s. 42; onu yürürlüğe konulmasına yetki veren Bakanlar Kurulu kararı: 22 ekim 1964, sayı 6/3820, Resmi Gazete, 17 Kasım 1964, Sayı 11858

E.1: 12 Eylül 1963'te imzalanan Ankara Antlaşması

(Kaynak: SOYSAL İsmail, Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945-1990), II, Ankara, 1991)

FOTOĞRAFLAR



F.1: TBMM Şeref Salonunda Ankara Antlaşması'nın İmza Töreni

(Kaynak: <https://www.eraysarikaya.com.tr/ankara-antlasmasi-ile-ingiltere-vizesi-nasil-alinir/>)



F.2: Cumhurbaşkanı İsmet İnönü AET Temsilcileri İle

(Kaynak: Cumhuriyet, 12 Eylül 1963)

